

ОБРАЗ ТОТАЛІТАРНОЇ ЯПОНІЇ У РОМАНІ-АНТИУТОПІЇ КОШЮН ТАКАМІ «КОРОЛІВСЬКА БИТВА»

Стаття присвячена дослідженню генези образу тоталітарної Японії в антиутопії Кошюн Такамі «Королівська битва». Доводиться, що даний образ має національний характер та ґрунтується на історичних і суспільно-політичних процесах у Японії.

Ключові слова: антиутопія, образ, суспільство, тоталітаризм, тоталітарний режим.

У середині ХХ століття людство пережило одну з найбільш жорстоких та кривавих епох – епоху тоталітаризму. Після закінчення панування мілітаристських політичних режимів у реальності, у художньому світі літератури з'явилось чимало творів, у яких автори намагалися перенести жахи нещодавно закінченої епохи на далеке майбутнє, аби застерегти людство від повторення помилок минулого. Саме у цю перехідну епоху, на зламі часів, розквітає жанр антиутопії, що став, у свою чергу, своєрідним відгуком людини на тиск нового порядку.

На початку ХХІ століття людство переживає епоху соціально-політичної деперсоналізації, ілюзорної свободи, автоматичної реакції та вимушеного конформізму, тобто все те, про що писали письменники-антиутопісти ще у середині ХХ століття. Аналіз історичного розвитку суспільства та основних тенденцій влади підкреслює важливість і необхідність вивчення проблеми владного впливу у тоталітарних режимах, незважаючи на те, що феномени авторитарного підкорення, існування прагнення до під'ярменного положення та конформності за умов наявності в особи вибору в різних аспектах висвітлювалися у роботах філософів з давніх часів.

Актуальність теми даної статті визначається необхідністю дослідження художньої моделі тоталітарних режимів у літературному жанрі антиутопії, оскільки сьогодні ми все більше спостерігаємо трансформацію суспільства під впливом соціальних, психологічних та релігійних факторів, а також перетворення його на суспільство мас, у якому особистість нівелюється. На сьогодні дане питання є недостатньо вивченим у сучасному українському літературознавстві, проте до деяких аспектів цієї проблеми зверталися та досліджували її у своїх працях російські та зарубіжні дослідники кінця ХХ – початку ХХІ століть, а саме – Б. Ланін, О. Мещеряков, Є. Поляков, В. Солдатов, І. Тузовський, В. Філатов, К. Фредерік, Г. Клейс; тоді як у японській літературній критиці даній тематиці поки не приділяли значної уваги. Окрім того, усі попередні подібні дослідження проводилися на базі антиутопій західних або російських письменників, тому **наукова новизна** даної статті полягає у дослідженні образу тоталітарної Японії у творі «Королівська битва» японського письменника Кошюн Такамі.

Метою даного дослідження є аналіз художньої моделі японського тоталітарного режиму, репрезентованої у вищезазначеному романі-антиутопії.

Реалізація основної мети передбачає виконання таких **дослідницьких завдань**:

- визначити характерні риси тоталітарного політичного режиму Японії та розглянути особливості соціального контролю в суспільстві тотальної деперсоналізації в антиутопії «Королівська битва» Кошюн Такамі;

- провести паралелі між суспільно-політичними подіями першої половини ХХ століття у Японії та їх художнім відображенням у вищезазначеному творі.

Об'єктом дослідження є феномен тоталітаризму у жанрі антиутопії.

Предметом дослідження є Народна Республіка Далекосхідна Азія як художня модель тоталітарної Японії у творі Кошюн Такамі «Королівська битва».

Методологія дослідження: герменевтичний метод, контекстуально-інтерпретаційний метод та історико-літературний метод.

Матеріалами для даного дослідження слугували роман Кошюн Такамі «Королівська битва», наукові теоретичні дослідження російських та зарубіжних літературознавців, довідники, підручники, статті з періодичних видань.

Роман «Королівська битва» Кошюн Такамі належить до літературного жанру антиутопії та втілює у собі наступні риси, характерні для цього жанру: безглуздий і жорстокий правлячий режим, що керується ідеологічними концепціями; абсолютизм злочинної кривавої влади на чолі з харизматичним лідером; невелика група повстанців, що раз за разом терплять поразку; і нарешті «Гра» у стилі «залишитись лише один», в яку примушують «грати» школярів із випадково вибраних класів для того, щоб тримати у страху інших людей.

Розгортання подій у вигаданій тоталітарній державі – Народній Республіці Далекосхідна Азія – ретельно розписаною Кошюн Такамі у творі «Королівська битва», є своєрідною алюзією на події ХХ століття, коли формування міфічної Великої Східно-азійської Республіки урядом Японії було цілком реальною перспективою.

По-перше, Народна Республіка Далекосхідна Азія є закритою країною, яка досягла піку свого індустріального розвитку, незважаючи на політику ізоляціонізму та ворожі стосунки з капіталістичним світом та його лідером – Американською імперією [6, с.18].

Варто зазначити, що на момент написання книги політична вага і значущість США дійсно були такими, що будь-яка непокірна американським інтересам загрожувала міжнародною ізоляцією (найбільш показовими є приклади Югославії та Іраку).

Крім того, якщо поняття про «залізну завісу», введено керівництвом СРСР у межах політики самоізоляції у 30-х рр. ХХ ст., вже майже стерлося з пам'яті російського народу, то для японців подібне поняття залишило значний слід у власній історії, оскільки Японія була закритою від усього світу близько двох століть. Зауважимо, що укази про закриття держави для зовнішніх відносин (від 1633, 1636 і 1639 рр.) були обумовлені боротьбою з жорстокою християнізацією країни і американським колонізаційним наступом. У 1850-1860 рр. Японія відмовилася від політики ізоляціонізму також під тиском США [2, с.155].

По-друге, Народна Республіка Далекосхідна Азія є реальністю, якою жила у 1940-их рр. японська правляча еліта. Мрія про велику японську державу, що об'єднає увесь Далекій Схід, відіграла важливу роль у ході японської історії.

Концепт Великої Східної Азії (яп. 大東亜共栄圏, дайто-а кьоейкен) бере свій початок з 1940 р. Проект ґрунтувався, перш за все, на бажанні створити в східній Євразії блок азійських народів, очолюваний Японією, і вільний від західних держав. Як стверджувала офіційна пропаганда, метою Японії було спільне процвітання і мир у Східній Азії, позбавленій від впливу західного колоніалізму, а сама Японія мала стати носієм світла і моралі, вона вела за собою інші народи у щасливе майбутнє. Після проголошення політики агресії Японії в Азії під лозунгом створення «нового порядку в Східній Азії» прем'єр-міністром Ф. Коноє в 1938 р. та підписання «Троїстого пакту» у 1940 р. між Японією, Німеччиною й Італією [2, с.262], Міністр закордонних справ А. Хачіро запропонував союз народів Східної Азії під керівництвом Японії. Його наступник, М. Йосуке, пізніше того ж року, виступив з промовою, у якій він говорив про Сферу взаємного процвітання Великої Східної Азії, і ця фраза послугувала ідеалом, який використовували у воєнні роки. Наприкінці 1942 р. кабінетом прем'єр-міністра Тоджю було створене Міністерство Великої Східної Азії (яп. 大東亜省, дайто-ашьо) з метою ведення справ, що стосувалися Японії та різних країн регіону [7, с.37].

Саме свобода від колоніального панування, а не ентузіазм з приводу проголошення Великої Східної Азії, спонукала високопоставлених осіб з нібито незалежних країн взяти участь у конференції, організованій у Японії, та висловити, гіперболізовано кажучи, своє глибоке захоплення імператором. Вони знали про те, що японці не залишили мешканцям Кореї, Маньчжурії та Тайвані право вибору власного уряду. Але вони підтримували Японію, вважаючи, що Японія дійсно стримає своє слово щодо надання незалежності країнам Сфери взаємного процвітання Великої Східної Азії. Відома перемова «Ідеалів Сходу» Оакура Какудзо з її ідеєю «Азія єдина» неодноразово цитувалася, як і інші слогани, такі, як «Азія для азійців» [7, с.38].

Першим важливим проявом нового проазійського духу була «Конференція письменників Великої Східної Азії» (яп. 大東亜文学者大会, дайто-а бунгакушя тайкай), що розпочалася 1 листопада 1942 р. у Токіо того ж місяця, коли було створене Міністерство Великої Східної Азії.

Спільна декларація Великої Східної Азії була підписана 6 листопада всіма сторонами Великої Східноазійської конференції (яп. 大東亜会議, дайто-а кайгі), а саме Японською імперією, державою Бірма, Китайською республікою, Маньчжурською державою, Вільною Індією, королівством Таїланд та Філіппінською Республікою у присутності послів Німеччини, Італії, Угорщини, Болгарії, Румунії, Іспанії та Данії [7, с. 43].

Повертаючись до образу держави, описаної в антиутопії «Королівська битва», слід зазначити, що стосунки Народної Республіки з двома іншими сусідніми державами – Народною Республікою Південна Корея і Демократичною Державою Корейського Півострова – є типовими для політики тоталітаризму. Після анексії Народної Республіки Південна Корея Демократичною Державою Корейського Півострова, Народна Республіка Далекосхідна Азія виступає за включення вищезгаданої держави до складу своєї країни задля досягнення спільної мети: досягнення єдності усіх народів Східної Азії.

Незважаючи на політику ізоляціонізму, Народна Республіка Далекосхідна Азія підтримує торгівельні стосунки із країнами, що зберігають нейтралітет як до Народної

Республіки, так і до Американської імперії та її союзників. Держава імпортує значні обсяги сировини із країн третього світу і, у свою чергу, експортує різні товари власного виробництва. Стрімкий розвиток експортної торгівлі та висока якість товарів, що забезпечувалася в результаті підпорядкування індивіда групі і тиску тоталітарного уряду, спричинили появу серйозної конкуренції із США. На противагу сьогоденній Японії, єдиними галузями, в яких Народна Республіка не досягла значних успіхів, були високі технології та комп'ютерна техніка.

Контроль над населенням здійснюється безликим «Великим Диктатором» за допомогою репресивної «Програми бойового експерименту номер 68» [5, с.37], викладеної у «Квітневій промові». Відповідно, «Королівською» ця «битва» називається недарма, оскільки, згідно з сюжетом, гра була придумана і запущена за наказом імператора, верховного правителя країни, втіленого у романі в образі «Великого Диктатора».

Відомим є той факт, що Японія та імператор – поняття нероздільні, незважаючи на те, що імператор Японії – фігура швидше номінальна, тобто така, що має значення тільки в очах забобонного народу. Б. Іванов зазначає, що правителі Японії виокремили культ богині Сонця Аматерасу і оголосили її прямим нащадком першого імператора, Джімму [1, с.16], який вважався зразковим культурно-воєнним героєм [3, с.67], завдяки чому імператор став служителем культу верховного божества. Відкрито повідомлялося, що без імператора не існує японського народу. Всі японці служили державі та імператорській Японії. Саме поняття держави вважалося священним. Воно було понад усе, а сама держава та її концентроване втілення – імператор – були об'єктом шанування [4, с.168].

Звернення до традиції було в Японії поширенішим прийомом, ніж на Заході. Жоден японський ідеолог не міг розраховувати на успіх, апелюючи до відкритого розриву з історією, яка представлялася як послідовність правлінь імператорів, династична лінія яких не знає перерви, адже політичне життя полягало у змаганні за право керувати країною від імені імператора [1, с.4]. У цій безперервності бачилася одна з основних особливостей унікального державного устрою країни [3, с.136]. В Японії тоталітаризм не ліквідував монархії, у центрі японської державної конструкції продовжувала знаходитися фігура священного імператора, оскільки японці вірили, що переривання династичної лінії накликало б на країну величезні біди, тому тоталітаризм в Японії першої половини ХХ століття здійснювався від імені імператора, прямого нащадка богині Сонця.

У «Королівській битві» образ «Великого Диктатора» є менш деталізованим, аніж в антиутопіях західних письменників. Через незначну участь Правителя у житті Народної Республіки людям все складніше було вірити у його реальне існування. Саме тому не є дивними міркування Шього, якому здається, що *«над урядом немає верховної влади. Всі головні члени уряду рівні. Вони мають рівну свободу. А це означає, що відповідальність у них теж рівна. Жодної нерівності. Жодної незгоди. Між ними повинна відбуватися якась хитра гра... І все це потрібно тримати в таємниці від суспільності. Фігура вождя повинна відігравати лише харизматичну роль»* [6, с.107].

Оскільки японський тоталітаризм історично був тісно пов'язаний зі збройними силами, у творі влада тоталітарного режиму також спиралася на підтримку

військових, оскільки відчувала потребу у ще більшому контролі населення. Відповідно, основним завданням «Програми», що під виглядом військової симуляції була введена «Великим Диктатором» з метою посилення безпеки всередині країни, було залякати людей настільки, щоб вони перестали довіряти один одному, що дозволило б уряду зробити їх схильними до впливу. Спостерігаючи за переможцями, що були вимушені вбивати своїх товаришів заради власного виживання, люди мимоволі доходять висновку, що будь-хто з них вчинив би так само. Ця параноїдальна атмосфера викриття має на меті завадити їм протистояти Державі. До того ж, жорстокість «Програми» змінює ставлення людей до моральності та привчає їх до жахів, скоєних армією, змушуючи їх підкоритися своїй долі.

Шінджі Мімура, звертаючись до Шюї Нанахари, формулює зміст проблеми тоталітарного режиму Республіки: *«Таке зазвичай називають «вдалим фашизмом». Що може бути більш жахливо?»* [6, с.93]. Шюя, розмірковуючи над твердженням Шінджі, заходить ще далі: *«Ця країна була божевільна. І справа не лише у цій безглузді грі. Будь-хто, хто хоч якось намагався чинити опір режиму, негайно розстрілювався. Владу абсолютно не цікавило, винен ти чи ні, вона відкидала зловісну тінь на життя всіх, у кого не було іншого виходу, окрім як підкорятися чинній політиці і знаходити розраду лише в маленьких радощах життя. Навіть коли всі джерела радості вичерпувалися, тобі залишалося лише схилити голову і змиритися з цим»* [6, с. 93].

Шього Кавада зазначає, що *«ця система спрацьована, підходить людям у нашій країні. Використовується їх робітнє ставлення до можновладців. Сліпе підпорядкування. Залежність від чужих думок і особливості менталітету. Консерватизм і пасивне угодовство. Варто тільки навчити наших людей чомусь ймовірно благородному, тому, що йде на користь суспільству, і вони самі переконують себе в тому, що займаються чимось гарним і добрим, навіть якщо це звичайний донос. Це так зворушливо. Від усього складнішого у них голова паморочиться. Ось від чого особисто мене нудить»* [6, с.107].

Тоталітарний режим виступає як тло, на якому автор показує людину в умовах соціально-політичного гніту. В атмосфері цілковитого підкорення та страху люди «надавали перевагу» власному виживанню, аніж прояву власних думок незгоди із політикою правлячого режиму. Через досягнутий рівень процвітання люди почали боятися змінювати систему, що при такому успіху та високому рівні життя вони не хочуть ризикувати та йти на жертви, навіть якщо дії уряду здавалися їм неправильними. Питання про те, щоб скинути правлячу верхівку, взагалі не стоїть: *«Здається, я вже тобі казав, що наша країна може бути до межі збаламучена, але нею відмінно керують. Звалити цей режим майже неможливо. Більше того. Я б сказав, що прямо зараз звалити його абсолютно неможливо»* [6, с.2 69].

У Народній Республіці терор здійснювався за допомогою розгалуженого апарату поліції, яка мала право страчувати громадян без суду і слідства, а *«тому тебе могли пристрелити де-небудь у тихому провулку або прямо на роботі. Але коли йшла мова про досить важливу особу, тоді, цілком ймовірно, людині влаштовували «нечасний випадок»* [6, с. 93]. У державі виключалися будь-які форми несанкціонованих дій з боку населення, тоталітарний режим вимагав від людей сліпого підпорядкування. На

відміну від своїх однокласників, Шінджі Мімура, натхнений прикладом свого дядька, який свого часу боровся проти режиму, та розгніваний його вбивством, обіцяє собі, що він *«ніколи не схилить голову перед цим режимом»* [6, с.93].

Релігії як такої у Народній Республіці не існувало, хоча головний герой Шюя виріс саме у католицькому притулку. Державною релігією була віра в політичну систему: *«По суті, у цій країні, з унікальною системою націонал-соціалізму, керованою виконавчою владою, що називається «Диктатор» («Це також називають «макхровим фашизмом», – з кривою усмішкою зауважив одного разу Шінджі Мімура. – Що може бути більш жахливо?»), не було державної релігії. Віра в політичну систему була тут схожа на релігійну, але вона жодною традиційною релігією не підтримувалася. Відповідно, релігійна практика допускалася лише в помірних дозах і також не заохочувалася. А тому займалися нею лише небагато істинно віруючих, але й то по-тихаму»* [6, с.6].

На відміну від інших антиутопій, автор «Королівської битви» надає читачеві деякі деталі минулого Народної Республіки, висловлюючи свої думки у словах Шюго та Шінджі: *«Адже звіди виплило, що менше вісімдесяти років тому, до появи Першого Диктатора – іншими словами, до Великої Революції, – назва цієї країни та її суспільний устрій були абсолютно іншими. (Шінджі тоді заявив: «Судячи з усього, це було феодальне суспільство. Люди тоді носили усілякі психоделічні зачіски і підкорялися суворій кастовій системі. Хоча, відверто кажучи, це все одно було краще за те, що ми маємо зараз»)* [6, с.106].

Кошюн Такамі подає читачеві не лише певну картину минулого, але й намагається передбачити, що може трапитися із країною далі. Виражаючи свої думки у словах найбільш прогресивного героя антиутопії Шюго, автор хоче вірити у те, що ситуація у Народній Республіці Далекосхідна Азія зміниться у майбутньому. Тим не менш, він не виключає можливості, що на шляху до змін країну може охопити війна або революція.

Кошюн Такамі присвячує роман свободі особистості, тому герої захоплюються американською музикою, Америкою – країною, чий символ – свобода. Боротьба із тоталітарним режимом проходить через музику та творчість. Програма створюється урядом з метою підпорядкувати народ. *«Ваші діти в наших руках»* – це «Біблія» в руках влади.

Значній цензурі піддавалася музика у Республіці, бо рок був у цій країні поза законом. За всіма зарубіжними находженнями слідкував Комітет зі справ популярної музики, зусиллями якого не потрапляло нічого з того, що хоч віддалено нагадувало рок. Керівництву Республіки категорично не подобалися ритми цієї музики, не кажучи вже про тексти пісень, які цілком могли підбурювати людей до організації антиурядових дій. Одним з найбільш небезпечних виконавців вважався Боб Марлі, але найочевиднішим прикладом обґрунтованості тривоги уряду слугували рядки Леннона: *«Хай кажуть, що я мрійник, / Але я такий не один. / Сподіваюсь, одного разу і ви до нас приєднаєтеся, / І світ стане єдиний»*. Республіка сприймала ці побажання як пряму загрозу правлячому режиму. Саме з цієї причини у музичних магазинах можна було знайти музику переважно місцевого виробництва. У шкільних гуртках грати рок

було заборонено, проте у моменти відсутності викладача школярі все ж наважувалися грати рок.

Цензурі піддавалася не лише музика, а й література. Найбільш доступними для читання були китайські перекладні книжки, оскільки Народна Республіка оголошувала Китай частиною своєї видатної батьківщини, тоді як власна література мала на меті просування ідеології Республіки та лозунгів на її славу у широкі маси.

Таким чином, основним завданням, яке ставив перед собою Кошюн Такамі при написанні «Королівської битви», є заклик до боротьби не лише із художньою тоталітарною державою Народна Республіка Далекосхідна Азія, але й зі справжніми диктатурами, які сьогодні існують у реальному світі. Зображуючи Японію майбутнього, автор має на меті показати японцям альтернативний варіант розвитку подій у країні, тобто за умови перемоги Японії разом із Німеччиною у Другій Світовій війні та, відповідно, відмови від курсу на становлення демократії та на побудову громадянського суспільства.

Прийоми, використані владою тоталітарної держави в романі Кошюн Такамі, ґрунтуються на історичних прикладах тоталітаризму, який своїм існуванням руйнував саму суть людства. Диктаторський режим, що руйнує людське суспільство, використовує принципи теорії страху, залякує людей до такої міри, що вони не можуть дозволити собі виступити проти. Глобальне насильство, знищення власної свідомості, заперечення імперіалізму і заборона свобод – все це відчули не тільки народи, пригнічені тоталітарними режимами у світі, але і суспільство Народної Республіки Далекосхідна Азія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Иванов Б. Введение в японскую анимацию / Б. Иванов. – М.: Наука, 2001. – 782 с.;
2. Кузнецов Ю. Д. История Японии: Учеб. Для студ. вузов, обучающихся по спец. «История» / Ю. Д. Кузнецов, Г. Б. Навлицкая, И. М. Сырицын. – М.: Высш. шк., 1988. – 432 с.
3. Мещеряков А. Н. Историко-культурные особенности японского тоталитаризма / А. Н. Мещеряков // История и современность. – 2009. – № 2. – С. 61–77
4. Мещеряков А. Н. Упразднение тела: японский тоталитаризм и культ смерти / А. Н. Мещеряков // «Отечественные записки». – 2013. – № 5 (56). – С. 157–174. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/oz/2013/5/15m.html>. – Назва з екрана. Дата звернення 21. 01. 2017
5. Поляков Е. М. Насилие как элемент политической антиутопии / Е. М. Поляков // Общество: философия, история, культура. – 2013. – № 2. – С. 36–42. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/nasilie-kak-element-politicheskoy-antiutopii>. – Назва з екрана. Дата звернення 19. 01. 2017
6. Такамі К. Корольская битва: Роман [пер. с яп. М.Кондратьева] / К. Такамі. – СПб.: Амфора; ТИД Амфора, 2005. – 632 с.
7. Keene Donald. So Lovely a Country Will Never Perish: Wartime Diaries of Japanese Writers. – Columbia University Press, 2010. – 216 p.

Стаття надійшла до редакції 29.03.17 р.

Ю. Цицилюк, студент
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

**ОБРАЗ ТОТАЛИТАРНОЙ ЯПОНИИ В РОМАНЕ-АНТИУТОПИИ
КОШЮН ТАКАМИ «КОРОЛЕВСКАЯ БИТВА»**

Статья посвящена исследованию генезиса образа тоталитарной Японии в антиутопии Кошюн Таками «Королевская битва». Доказывается, что данный образ носит национальный характер и основывается на исторических и общественно-политических процессах в Японии.

Ключевые слова: антиутопия, образ, общество, тоталитаризм, тоталитарный режим.

Y. Tsytsyliuk, student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**IMAGE OF TOTALITARIAN JAPAN IN THE ANTIUTOPIAN NOVEL
BATTLE ROYALE BY KOUSHUN TAKAMI**

The article examines the image of totalitarian Japan in the antiutopian novel Battle Royale by Koushun Takami. The results of the study prove that this image is nationally biased and stems from the historical, social and political processes in Japan.

Key words: anti-utopia, image, society, totalitarianism, totalitarian regime.